

НЯКОИ МОДЕЛИ НА ЗДРАВАТА ЛИЧНОСТ И ТЕХНИТЕ ПРОЕКЦИИ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Рени Христова

Идеята за здравата личност е жизнено-важна. Съдържанието е трудно, предизвикателно и сложно, пълно с неизвестни и полуистини, а без съмнение и краткотрайни увлечения и фантазия.

Дуейн Шулц

Към твърденията на автора на книгата “Психология на растежа. Модели на здравата личност” – Дуейн Шулц, бихме искали да добавим, че не само “идеята за здравата личност е жизнено важна”, но здравата личност като същност на всеки човек също е жизнено важна. Постигането на здрава личност е труден и продължителен процес, изисква постоянство и упоритост от индивида. И за да бъде постигната, тя трябва да бъде във фокуса на развитието на детето от ранна и предучилищна възраст, защото тогава се формират базисните структури на личността. В представените от Дуейн Шулц модели на здравата личност понятието “здрава личност” включва психически здравата личност, емоционално устойчива, социално отзивчива, позитивно градяща своето бъдеще. Авторите (Олпорт, Роджърс, Фром, Маслоу, Юнг, Франкъл, Пърлс) на представените модели, разглеждат здравата личност на възрастния, вече формиран и изграден човек – удовлетворен от професионалната си реализация, постигнал емоционално равновесие в отношенията с другите, радващ се на щастлив живот. И тъй като личностното формиране е сложен, противоречив и изменчив процес, който започва в първите години след раждането и тези години са много важни за понататъшното личностно формиране и реализиране, моделите на здравата личност ни провокираха да потърсим техните проекции в предучилищна възраст. Въз основа на три от представените модели за развитие и растеж на личността ще направим опит да конкретизираме в какво се изразяват предпоставките на предучилищната възраст за формиране на здрава личност и педагогическите основания да се търсят такива проекции.

Моделът на зрелият човек на Гордън Олпорт

В характеристиката на здравата личност Олпорт включва седем критерия.

1. Разширяване чувството на Аз

“В процеса на развитие Азът се разширява до все по-голям обхват от хора и обекти. Първоначално той е фокусиран единствено върху индивида. След това, след като кръгът от преживявания расте, Азът се разширява, за да включи абстрактни ценности и идеи. С други думи, в процеса на съзряване човекът развива интереси извън Аза... Той трябва да разширява своя Аз чрез дейността.” (1, 29).

В предучилищна възраст Азът се формира първоначално под влияние на родителите, по-късно под въздействието на по-широк кръг от възрастни, с които детето ежедневно се среща, общува и развива. Съществена роля в предучилищна възраст играе педагогът, който разширява детския кръгзор, формира детските представи за света, ориентира детето в системата от ценности. В този процес влияние имат и връстниците, но все още то не е решаващо, а само допълващо.

Според схващанията на Олпорт дейността трябва да е релевантна и значима за Аза: тя трябва да означава нещо за човека.

Игровата дейност е релевантна за детето от 2 до 7 години, чрез нея то се развива, обогатява знанията си, споделя чувствата си, изразява емоциите си, тя е начин на съществуване. Място имат и другите дейности, които развиват детската психика, но най-пълно детето разгръща потенциалните си възможности си в дейността по собствен избор. Самостоятелният избор е начин за себеопределяне, себедоказване и себереализиране. В непреднамерени и нерегламентирани ситуации детето проявява самостоятелност в постигането на собствени идеи, креативност и удовлетвореност от постигнатото, самоутвърждава се сред групата от връстници.

“Колкото човек е напълно психологически включен в разнообразни дейности, хора или идеи, толкова по-здрав психически ще е. Това чувство за автентично участие е приложимо към работата ни, към отношенията ни със семейството и приятелите” (1, 29).

За да формира чувство за автентично участие детето от предучилищна възраст се нуждае от педагогическа среда, която му предоставя възможност да се занимава с разнообразни дейности, дейности към които проявява интерес и желае, сега и в този момент. Осигуряването на материална, творческа

среда за значими за детето дейности, формира както отношение към процесуалната и резултативната страна на дейността, така и отношение към връстниците, които се проявяват и като по-трайни – приятелски.

2. Топли отношения на Аза с другите

Според Олпорт, *способност за интимност* и *способност за съчувствие*, са двата вида топлиота в отношенията, които човек развива в отношенията си с другите.

“Психично здравият човек е способен да показва интимност (любов) към родител, дете, съпруг/а или близък приятел. Това, което предизвиква тази способност, е добре развитото чувство за разширяване на Аза. Човек появява автентично съчувствие към обичания обект и загриженост за неговото благосъстояние – то става толкова важно, колкото и собственото му добруване. Друга предпоставка за способността за интимност е добре развитото чувство за Аз-идентичност.

Състраданието – вторият вид топлиота, включва разбиране на основната човешка същност и чувство за свързаност с всички хора. Здравият човек има способността да разбира болките, страстите, страховете и неуспехите, характеризиращи човешкото съществуване“ (1, 29–30).

Детето, е предразположено към проява на топли отношения. Но поради бедния опит – познавателен, социален, емоционален, неговата съпричастност е спонтанна, интуитивна, породена от конкретната ситуация. Възрастният е този, който му помага да осмисли, а в по-късна възраст да осъзнае топлиотата на човешките чувства. Тогава проявата на съчувствие ще се развие въз основа на добронамереност и доброжелателство, ще провокира детската отзивчивост. Когато възпитаеме толерантност в общуването, в отношенията най-вече с връстниците, можем да очакваме тя да се развие, да се разгърне и проектира у бъдещата личност.

“В резултат на способността за състрадание зрялата личност е толерантна към поведението на другите хора” (1, 30). В предучилищна възраст съществуват възрастови предразположения за развитие на способност за състрадателност, а във възможностите и отговорностите на възрастните е да открият и провокират индивидуалното проявление тази способност.

3. Емоционална сигурност

В тази характеристика Олпорт включва: *себеприемане*, “*търпимост към фрустрация*”, *базисно чувство за сигурност*. Сред тези качества определящо е себеприемането. “Здравите личности са способни да приемат

всички аспекти на своето същество, включително и слабостите и неуспехите, без да им се подчиняват пасивно.

Зрелите личности са способни да приемат и човешките емоции. Здравите личности контролират емоциите си, така че те не пречат на междуличностните дейности. Този контрол не е потискане, а по скоро пренасочване на емоциите в по-конструктивни канали“ (1, 30).

Себеприемането е базисен компонент на Аз-концепцията. Да помогнем на детето да се приеме, да развие способностите си, да изразява чувствата си. Ако постигнем това в годините на детството, в зряла възраст човек по-лесно ще развие емоционална сигурност. Макар, че Олпорт определя друга йерархична зависимост между себеприемане, “търпимост към фрустрация”, базисно чувство за сигурност, то в годините на детството много съществено е базисното доверие. Освен грижите и вниманието за кърмачето особено важно, както за настоящия, така и за бъдещият му психически живот, е базисното доверие, което получава от майката. Критичен момент в развитието на базисното чувство за сигурност е постъпването на детето в детска градина. Различните деца приемат различно новата среда, различни са и реакциите им на противопоставяне, различно продължава и периода на адаптация. Педагогическите компетенции на педагога, любовта му към детето, приемането на неговите индивидуални особености, осигуряват на подрастващото онази емоционална сигурност, от която то се нуждае за да развие базисно чувство на сигурност. Това чувство е тясно обвързано и с другото – “търпимост към фрустрация”. Ако детето усеща и изпитва сигурност, ще преживее по-бързо и по-безболезнено стреса на раздялата.

“Здравите хора не биха могли да бъдат така търпими към фрустрация, така себеприемащи се или с такъв контрол върху емоциите си, ако нямат базисно чувство за сигурност” (1, 31).

4. Реалистично възприятие

Здравите хора разглеждат света обективно. Те приемат реалността такава, каквато е.

Децата от предучилищна възраст срещат затруднение при диференциране на реалното и фантазното. От една страна, игровото пресъздаване способства за разрешаване на съществуващото противоречие, а от друга чрез него се удовлетворяват детските желания и потребности за съпричастност към света на възрастните. Те са тези, които помагат на детето обективното да възприеме заобикалящата го социална действителност

5. Умения и професионален статус

“Успехът в работата означава развитие на определени умения и способности или ниво на компетентност. ...Отдаването на работата е свързано с идеята за отговорността и за положителното оцеляване в живота” (1, 32). Проекцията на това качество у детето от предучилищния период се свежда до формиране на настойчивост, упоритост и волеви усилия в резултатното постигане на различни цели (игрови, учебни, продуктивни). Създаването на педагогически условия за концентриране и задържане на вниманието в преднамерените и непреднамерените форми на педагогическо взаимодействие допринася за развиване на конкретни умения и компетенции, имащи отношение към формирането на отговорност към собствената дейност.

6. Аз-обективизиране

“Търсенето на обективно Аз-познание започва рано в живота и никога не спира, на всяка възраст е възможно да се постигне дадено полезно равнище на Аз-обективизиране.

Адекватното познание за себе си изисква вникване във взаимоотношението между това, което човек смята, че е, и онова, което е в действителност. Другото важно взаимоотношение е между това, което човек смята, че е, и онова, което другите мислят за него. Здравият човек е отворен за мненията на другите при формиране на обективна картина за себе си” (1, 32).

В предучилищна възраст детето изпитва разочарование тогава, когато собствените му възприятия не се покриват с тези на другите деца, когато те не го възприемат и го отблъскват. Изграждането на здрави основи на Аз-образ, съответстващ на собствените претенции и възприемането от другите може да се постигне чрез подкрепа на педагога. Детският учител трябва да осигури възможност на всяко дете да се почувства значимо, да усети желанието на другите за приемане и развиване чувство за общност.

7. Обедняващата философия на живота

“Здравите личности са насочени напред, мотивирани са от дългосрочни цели и планове.

Насочеността ръководи всички аспекти на личния живот към определена цел (или серия от цели) и дава на човек смисъла на живота. Трябва постоянно да следваме значими цели: без тях вероятно ще изпитваме личностни проблеми. Затова Олпорт смята, че е невъзможно да съществува здрава личност без стремежи и насоченост към бъдещето” (1, 33).

Умението да сепоставят, преследват и реализират цели се развива между петата и седмата година, но и то както споменатите по-горе качества се нуждае от компетентно педагогическо насърчаване.

В модела на здравата личност на Гордън Олпорт се открояват следните опорни точки:

- съществува съществена разлика между здравата личност на възрастния и здравата личност на детството;
- не отрича влиянието на детството, но за разлика от други психолози не се връща назад в детството и там да търси причините за неврозите, напротив гледа напред;
- здравата личност е ориентирана напред в бъдещето;
- здравите личности са отворени към другите хора.

“Очевидно е здравословно да изградиш стабилен Аз-образ и Аз-идентичност, да имаш чувство за самооценка, да бъдеш способен да даваш любов открито и без условия, да се чувстваш емоционално сигурен и да притежаваш цели и чувство за значение, които дават смисъл и насока на живота” (1, 35).

Ако в годините на предучилищното детство не се формират наченки на тези способности дали в бъдеще ще се развие здрава личност?

Моделът на Карл Роджърс за пълноценно функциониращият човек

В предлагания модел на здравата личност К. Роджърс поставя няколко акцента:

- здравата личност “не е състояние, а е процес”. “Себеактуализирането продължава – то никога не е завършено или статично състояние. Тази ориентация към бъдещето тегли човека напред, като все повече диференцира и развива всички аспекти на неговото Аз” (1, 45);
- този процес на себеактуализация “е труден, понякога болезнен процес – включва непрестанно проверяване, разширяване и подтикване на всички човешки способности”;
- себеактуализиращите се личности “са самите себе си”, “не следват поведенческите предписания и не показват различни личности за различните ситуации”.

Предпоставки за формиране на саморегулираща се личност в предучилищна възраст могат да се създадат, въз основа на критерии за поведение, представени от възрастните. Те не трябва да допускат грешката да формират поведение у детето, което се харесва сега, в момента, а чрез конкретни правила,

да възпитат у него поведенческа гъвкавост. В противен случай детето развива у себе си ситуативна зависимост, която по-късно му пречи да бъде самостоятелно.

В характеристиката на пълноценно функциониращия човек К. Роджърс включва пет компонента.

1. Отвореност към опита

Свободата е водеща ценност. Личността, която притежава тази способност ”е гъвкава, не само приема стимулите, които животът предлага, но е способна да ги използва за откриването на нови пътища за възприемане и изразяване” (1, 47). Такава отвореност притежава и детето. То възприема, открива, пресъздава заобикалящия го свят. От начина, по който възрастните (родители и учители) ще организират неговото опознаване зависи как тази отвореност ще се развие, доколко свободна или ограничена ще бъде. В педагогически план това се свежда до осигуряване свобода за разгръщане на детския потенциал, в преднамерени и непреднамерени ситуации, във всички форми на междуличностно общуване, детето да има възможност за свободно изразяване.

2. Екзистенциално живеене

Много важно за пълноценният човек са неговите преживявания. ”Тъй като здравият човек е отворен за всяко преживяване, Азът или личността постоянно се влияят или обогатяват от всеки натрупан опит. ...Очевидно пълноценно функциониращият човек е адаптивен, защото Аз-структурата му е постоянно отворена за нови преживявания” (1, 47).

Чувствителност, емоционалната отзивчивост и непринуденост съпътстват детското психическо развитие. Като използват предпоставките на възрастта е необходимо в ежедневно общуване с детето педагозите за извикват екзистенциален живот. Защото както твърди К. Роджърс ”Личността е отворена за всичко, което се случва в момента, и открива във всяко преживяване структура, която лесно може да бъде променена в отговор на преживяването в следващия момент” (1, 47). Отговорност на педагозите е да подготвят детето да бъде отворено към динамичните промени на променящия се свят, готовност, която е жизненоважна и необходима.

3. Вярa в собствения организъм

За автора на представения модел ”да се държиш по начин, за който чувстваш, че е правилен, е по-надеждно ръководство в избора на тип поведение, отколкото рационалните или интелектуалните фактори.” (1, 48).

Сигурност в поведението може да се постигне, ако в педагогическата практика се използват повече ситуативни похвати, поставяйки детето пред алтернативни решения, които то реализира като се позовава не само на познавателния си опит, на емоционалните си усещания, но и на интуитивните си предположения. По този начин у него се създава не само усещане, но и му се предоставя свобода за решения, а границата между това състояние и творчеството е минимална. “Човек, който действа само на рационална или интелектуална основа, е в известен смисъл осакатен, тъй като в процеса на вземане на решение се игнорират емоционалните фактори. Всички страни на организма – съзнателни, безсъзнателни, емоционални, както и интелектуални, трябва да се анализират от гледна точка на настоящия момент” (1, 48). Да не осакатяваме децата, като им предоставяме готови решения, въз основа на които създаваме предпоставки за ограниченост в поведението. По този начин и чрез тези похвати не подготвяме детето за адекватни и бързи решения, лишаваме го от гъвкавост и когато то е изправено в ситуация, в която е необходимо да реагира бързо и адекватно не може да постъпи рационално.

4. Чувство за свобода

“Роджърс вярва, че колкото психично по-здрав е човек, толкова повече изпитва свобода на избор и действие. Здравият човек е способен да избира свободно между алтернативни начини за действие или мислене, без страх от задръжки или забрани. Освен това пълноценно функциониращият човек се радва на чувство за лична власт над живота и вярва, че бъдещето зависи от него, а не е ръководено от прищевки, обстоятелства и минали събития” (1, 49).

Да възпитаваме усещане за свобода у детето от предучилищна възраст е едновременно отговорна и трудно постижима цел. На тази възраст то е свободно в мислите, предположенията, чувствата, но в същото време живее заедно с възрастните, които формират неговата представа и отношение към света и волно или неволно ограничават неговата свобода.

Педагогически целесъобразно е на детето от предучилищна възраст да се предоставя свобода на избора, като с покачване на възрастта параметрите на избора се увеличават. Например: Ако на тригодишното предоставяме избор между две решения, свързани с най-близката сфера на самостоятелност – самообслужването и някои продуктивни дейности, то четири-петгодишното ще има по-голяма възможност да избира вида на играта, игровите партньори и пр., а пет-седемгодишното – дейности за самостоятелни занимания, където

проявява и необходимите качества, свързани с процесуалността и резултатността на дейността, с партньорството и приятелството.

5. Творчество

“Пълноценно функциониращите личности са творчески личности” (1, 49).

Като отчитаме посочените по-горе компоненти на здравата личност, творчеството е закономерно обособил се най-висш конструкт на пълноценно функциониращият човек. “Тези, които са напълно открити за всякакви преживявания, вярват на организма си и са гъвкави в решенията и действията си, са хората, които, както пише Роджърс, ще изразят себе си в творчески продукти и творчески живот във всички сфери на съществуването си” (1, 49–50).

Ако в отношенията с детето от предучилищна възраст, се водим от модела на Карл Роджърс, ще формираме у него самочувствие на увереност в действията и постъпките, което ще го доведе и до творчество.

“Да си способен да избираш и да действаш свободно без задръжки, да чувстваш власт върху живота, да си творец и спонтанен, определено са отличителни белези на здравото съществуване ” (1, 51).

Моделът на Ерих Фром – продуктивният човек

Подходът на Е. Фром за модел на здравата личност е различен от разгледаните два модела. За Г. Олпорт и К. Роджърс движещите сили на здравата личност са в самата личност, докато при Е. Фром психичното здраве е резултат от развитието на обществото. “Той вярва, че психичното здраве трябва да се определя чрез това, как обществото се приспособява към основните потребности на хората, а не от гледна точка на начините, по които хората се нагаждат към обществото. Психичното здраве следователно не е толкова индивидуален, колкото социален въпрос” (1, 56). Фром проследява развитието на личността в различните исторически епохи и стига до извода “че всяко общество дава свое определение за душевно здраве и тази дефиниция може да варира на различните места и в различните времеви моменти” (1, 57). Изследванията на Фром съдържат “примери за много типове поведение, предписвани като здраво поведение в една култура или епоха и като нездраво – в друга.” (1, 57).

При изграждане модела на личността Е. Фром придава голямо значение на психологическите потребности, сред които най-важни са следните пет.

1. Свързаност

За Е. Фром потребността от свързаност с обществото, с другите хора е жизнено важна. Той не е съгласен със съществуващите два подхода на свързаност. Първият, при който “човек може да се свърже със света, като се покори на друг човек, на група или на идеал, какъвто е Бог” (1, 60). Вторият – “може да се опита да се свърже със света, като получи власт върху него и накара другите да му се подчиняват” (1, 60).

“Здравият начин за свързване със света е чрез любовта. Тя удовлетворява потребността от сигурност и същевременно позволява изпитването на чувство за интегритет и индивидуалност. Фром не определя любовта единствено в еротичния смисъл – неговото определение включва любовта на родителя към детето, любовта към себе си и поширокото чувство за солидарност с хората и любов към всички” (1, 60).

Педагогическият смисъл на потребността от свързаност са различните измерения на любовта, които детето получава и любовта, която дарява. Тя се заражда от родителската любов, осигуряваща базисно доверие на детето, което то ще развие в отношенията си с другите. Формирането на потребност от свързаност зависи от това как родителя чрез своята любов ще развие у детето любовта към себе си, като приемане, изразяване и формиране на самооценка. Освен родителската любов важна в годините на предучилищното детство е любовта, с която педагогът обгръща всяко дете. Тя му дава онази сигурност, от която то се нуждае в непознатата среда на детската градина. Тя е необходима на детето, за да развие тази любов като приемане на връстника, на приобщаване към микрогрупата от връстници и общността на детското заведение, за да се свърже и заживее заедно с тях. Тези процеси са толкова различни, колкото различни са и самите деца. Но педагогът е длъжен да даде любов на всяко дете, за да няма разочаровани, отблъснати и потиснати деца. Деца, нежелаещи да посещават детска градина.

2. Трансцендентност

Според Е. Фром човек изпитва потребност от трансцендентност, т.е. има потребност да се издигне от пасивна позицията в съзидателна, да твори собствения си живот. “Фром вярва, че в акта на създаването (деца, идеи, изкуство или материални продукти) човешките същества се издигат над пасивната и случайната природа на съществуването, като по този начин постигат чувство за цел и свобода” (1, 61). Чувството за трансцендентност на Е. Фром съответства на творческата характеристика на функциониращата

личност, разглеждана от К. Роджърс. Човек може да развие творческия си потенциал, ако още в ранните години на детството се открият неговите заложибите, развият се способностите му, създадат се условия за личностно проектиране. В тази потребност Е. Фром влага и смисъл на съзидателност, толкова необходима алтернатива на разрушителния нагон и на агресията, които са обсебили обществото в световен мащаб. Грубостта, арогантността, жестокостта в отношенията, които децата наблюдават ежедневно, възприемат като съзидателни характеристики на силната личност, като нейни ценностни качества.

3. Търсене на корени

Смисълът на човешкото съществуване е в общността с другите, което не се затваря в тесните рамки на семейството, рода или родината, а се свързва със световното общество. “Идеалният начин е да се установи чувство на братство с другите човешки същества, на включеност, любов, загриженост и участие в обществото. Това чувство на солидарност с другите задоволява потребността от намиране на корени и от свързаност със света” (1, 62).

Протичащите процеси на глобализация, придават актуалност на тезата на Е. Фром. Но според нас, за да стане солидарен с цялата световна общност, човек трябва да знае своите корени. Формирането на позитивни и трайни нагласи към майката, към родителите, към родината се постига в годините на предучилищната възраст. Защото човек, който не е свързан емоционално с най-близките си в детството, той къса своите корени и не би могъл да ги намери като възрастен.

4. Чувство на идентичност

Чувството за идентичност е това, което прави личността уникална, въз основа на това чувство тя се разграничава от другите. “Здравият начин на задоволяване на тази потребност е индивидуалността, процесът чрез който човек получава определено чувство за Аз-идентичност. ...Хората с добре развито чувство за индивидуалност преживяват себе си като имащи повече контрол върху живота, вместо животът им да се оформя от другите” (1, 63).

Да развием Аз-идентичността на детето е конструкт, на който залага бъдещата здрава личност. От педагогическа гледна точка това може да се постигне като се насърчава индивидуалността на отделното дете, чрез целесъобразна среда и пространство, осигуряващи свобода на всяко дете в детската градина.

5. *Рамка на ориентация*

“Идеалната основа на рамката за ориентация е чрез разума, посредством който човек придобива реалистична и обективна картина за света. В това се включва способността светът (включително и себе си) да се разглежда в обективни термини, да се отразява точно, без да се изкривява през субективната леща на собствените потребности и страхове” (1, 64).

Рамката на ориентация при Фром свързваме с “Аз-обективизиране” при Г. Олпорт и “вяра в собствения организъм” при К. Роджърс. Обективната картина за света е в основата на здравето светоусещане, което сме отговорни да формираме в предучилищна възраст.

Анализираните три модела на здравата човешка личност са само опит да се потърсят и представят позитивните страни на тези модели, с оглед използване на техните проекции в педагогическото общуване с децата от предучилищна възраст. За да очакваме развитие на здрава личност у възрастния човек трябва да създадем предпоставки за формиране на нейните структури в годините на предучилищното детство. Като се позоваваме на представените модели, поставяме акцент на онези конструкти, за които допускаме, че ако се създадат условия за тяхното формиране в предучилищна възраст, биха довели до развитие на бъдеща психически здрава личност.

1. В предучилищна възраст, когато се формира Аз-концепцията на бъдещата личност, да създадем усещане у детето за значимост, за себеприемане, да отворим сетивата му за себе си и за другите. Педагогическият оптимизъм, проявен във всяка форма на педагогическо взаимодействие с детето предразполага към *формиране на Аз-идентичност*, изразяваща неговата индивидуалност.

2. Обективност при възприемането на света в неговите различни измерения – на себе си, на другите, на микро и макросредата. Тази обективност може да се постигне чрез отвореност към света, чието формиране започва в семейството и продължава в детското заведение чрез приемане на връстника, на възрастния, *зачитане Аза на другия*.

3. *Емоционалната сигурност* е жизнено важна за детето от предучилищна възраст. За да разгърне личностния си потенциал то се нуждае от емоционалната подкрепа на педагога и от педагогическа среда, която му осигурява емоционален комфорт.

4. *Самореализация чрез дейността*. Педагогически условия за нейното разгръщане се създават в разнообразието от дейности, в които детето участва в преднамерените и непреднамерените форми на педагогическо

взаимодействие. Но най-добри възможности за самореализация детето има в дейността по интереси, където самостоятелно използва собствен актуален опит.

5. Авторите на представените модели приемат за структуроопределящ компонент на здравата личност – свободата. Здравата личност е свободна личност. Важно педагогическо изискване е в цялостната организация на възпитателно-образователния процес в детската градина детето *да усеща и да се чувства свободно*: да има свободата да задава въпроси, свободата да изразява мнение и становище, свободата да общува с другите.

6. За здравата личност свободата и творчеството са две неизменни същности на единно съществуване. Затова когато детето разполага със свобода в действията и постъпките си, то ще проявява и творчество. Задължително условие за педагогически целесъобразната среда в детската градина е да провокира и да насърчава пълното разгръщане на детския потенциал чрез *свободно творческо изразяване*.

В обществото, изживяващо криза, личността също е в криза, но децата, които възпитаваме днес ще живеят в различно от съвременното, надявам се, по-хуманно общество, за което е необходимо да бъдат подготвени. Вместо агресивност и бруталност в отношенията, те ще трябва да проявяват толерантност и солидарност в общуването с другите. Да се възползваме от възприемчивостта, пластичността и позитивизма на детето от предучилищна възраст и формираме базисните проекции на здравата личност.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Фром, Е.* Бягство от свободата. Христо Ботев. С., 1992.
2. *Фром, Е.* Душевно здравото общество. Захарий Стоянов. С., 2004.
3. *Шули, Д.* Психология на растежа – Модели на здравата личност. С., Наука и изкуство, 2004.

НЯКОИ МОДЕЛИ НА ЗДРАВАТА ЛИЧНОСТ И ТЕХНИТЕ ПРОЕКЦИИ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

РЕНИ ХРИСТОВА

Резюме

Представят се моделите на Г. Олпорт, К. Роджърс и Е. Фром за здравата личност, които разглеждат психически здравата личност у възрастния, вече формиран и изграден човек.

Въз основа на представените модели се прави опит да се конкретизират предпоставките на предучилищната възраст за възпитаване на здрава личност и педагогическите основания да се търсят такива проекции.

SOME MODELS FOR A HEALTHY PERSON AND THEIR PROJECTIONS AT THE AGE OF 3 TO 7 YEARS

RENI HRISTOVA

Summary

The article presents the models of G.Allport, C.Rogers and E.Fromm for a healthy person. These models treat the adults who are in good mentally health. An attempt to specify some preconditions of the preschool age for cultivation of healthy persons is made on their basis. The pedagogical grounds for such projections are discussed.